

«ВІННИЦЬКА ТРАГЕДІЯ» 1937–1938 РР. ЯК ЗЛОЧИН КОМУНІСТИЧНОГО ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ

“VINNYTSIA TRAGEDY” OF 1937–1938 AS A CRIME OF THE COMMUNIST TOTALITARIAN REGIME

Пономаренко А.Б., к.і.н., доцент,
доцент кафедри суспільно-політичних наук
Вінницький національний технічний університет

Стаття присвячена дослідженню «Вінницької трагедії» – масових розстрілів радянських громадян органами НКВС СРСР у м. Вінниця протягом кількох років перед початком Другої світової війни. Вивчення політичних репресій сталінського тоталітарного режиму в СРСР досі залишається важливим завданням для істориків. Значення досліджень такої тематики зростає в контексті формування національної пам'яті українського народу. Особливо актуальними такі дослідження стають у час повномасштабного вторгнення російських військ в Україну.

Визначено причини та специфіку застосування масового терору на території Вінницької області напередодні Другої світової війни. Охарактеризовано розкопки масових поховань у 1943 р. та результати розслідування «Вінницької трагедії» у період нацистської окупації. Дана оцінка наслідків цього розслідування для учасників та свідків після відновлення радянської влади на Поділлі.

Доведено, що факт масових розстрілів радянських громадян у Вінниці, відомий в українській історії як «Вінницька трагедія» 1937–1938 рр., є беззаперечним злочином комуністичного тоталітарного режиму. Зазначено, що масові політичні репресії справили значний негативний вплив на суспільну правосвідомість у радянський та пострадянський період. Історична оцінка політичних репресій комуністичного тоталітарного режиму періоду правління Й. Сталіна в сучасній незалежній Україні та Російській Федерації кардинально відрізняються. Ставлення українців до свого минуло є одним з аргументів, що спростовує російський наратив про «один народ».

Вказано, що об'єктом агресії в сучасній інформаційній війні є історична пам'ять народу. Перемогу в сучасних війнах забезпечує нав'язування агресором власної картини світу та власної системи цінностей. Тому збереження української національної ідентичності та історичної пам'яті народу залишається для України екзистенційно важливим завданням.

Ключові слова: «Вінницька трагедія», політичні репресії, Вінниця, комуністичний тоталітарний режим, історична пам'ять.

The article is dedicated to the research of the “Vinnytsia tragedy” – the mass shootings of Soviet citizens by the NKVD bodies of the USSR in the city of Vinnytsia several years before the start of the Second World War. The study of the political repressions of Stalin's totalitarian regime in the USSR still remains an important task for historians. The importance of research on such topics is growing in the context of the formation of the national memory of the Ukrainian people. Such studies become especially actual relevant during the full-scale invasion of Russian troops into Ukraine.

The reasons and specifics of the use of mass terror in the territory of the Vinnytsia region on the eve of the Second World War have been determined. The excavations of mass graves in 1943 and the results of the investigation of the “Vinnytsia tragedy” during the Nazi occupation are characterized. The assessment of the consequences of this investigation for the participants and witnesses after the restoration of Soviet power in Podilla is given.

It has been proven that the fact of mass shootings of Soviet citizens in Vinnytsia, known in Ukrainian history as the “Vinnytsia tragedy” of 1937–1938, is an undeniable crime of the communist totalitarian regime. It is indicated that mass political repressions had a significant negative impact on public legal awareness in the Soviet and post-Soviet periods. A historical assessment of the political repressions of the communist totalitarian regime during the period of the rule of J. Stalin in modern independent Ukraine and the Russian Federation are fundamentally different. The attitude of Ukrainians to their past is one of the arguments refuting the Russian narrative of «one nation».

It is indicated that the object of aggression in the modern information war is the historical memory of the people. Victory in modern wars is ensured by the aggressor's imposition of his own picture of the world and his own system of values. Therefore, the preservation of Ukrainian national identity and the historical memory of the people remains an existentially important task for Ukraine.

Key words: “Vinnytsia tragedy”, political repressions, Vinnytsia, communist totalitarian regime, historical memory.

Постановка проблеми. Розбудова незалежної України спричинила трансформацію суспільної свідомості народу, поставила на порядок денний проблему ідентифікації української політичної нації. В радянський період історія держави і права України інтерпретувалася як регіональний варіант російської історії, де головною темою було вивчення «віковичних прагнень українців до дружби з великим російським народом». Протягом тривалого радянського періоду відбувалось замовчування проблеми створення та функціонування системи політичного терору в СРСР. Це призвело до надзвичайної актуалізації, а згодом і політизації цієї наукової проблеми. Дослідження політичних репресій було і залишається однією із соціально значущих проблем в контексті формування національної пам'яті українського народу, особливо в часі повномасштабного вторгнення російських військ в Україну.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Німецькі матеріали розслідування цього злочину «Amtliches Material zum Massenmord von Winniza» (Офіційний матеріал про вінницьке масове вбивство) були опубліковані у Берліні 1944 р. та згодом перекладені українською мовою. За кордоном друкувалися документи та спогади свідків трагедії, зокрема А. Драгана. «Великий терор» 1937–1938 рр. в УРСР досліджували українські історики

О. Бажан, В. В'ятрович, В. Рекрут, Ю. Шаповал та інші. Вчені С. Гула, Р. Подкур О. Сушко, а також журналісти В. Вітковський, М. Каменюк присвятили свої праці дослідженню політичних репресій на Вінниччині.

Метою статті є дослідження масових репресій у Вінницькій області, що здійснювались органами НКВС у 1937–1938 рр. як частини «Великого терору», оцінка їх наслідків та впливу на суспільну правосвідомість.

Виклад основного матеріалу. Вінницьку область було створено 27 лютого 1932 р. Вона охоплювала територію сучасних Вінницької та Хмельницької областей, південних районів Житомирської та 3-ох західних районів Черкаської областей. Тоді до її складу входив 71 район. Область налічувала близько 3,5 млн. населення, 89% якого становили українці [1, с. 57]. Проте 22 вересня 1937 р., після утворення Кам'янець-Подільської та Житомирської областей, територія Вінницької області значно зменшилась.

Особливостями Поділля були:

– прикордонний характер регіону, що межував з Польщею та Румунією, наявність численної польської національної меншини;

– перебування в період української національної революції 1917–1921 рр. у Вінниці та Кам'янці-Подільському Уряду УНР протягом тривалого часу, що

сприяло посиленню державницьких настроїв подільського селянства;

– діяльність у першій половині 1920-х років багатьох повстанських загонів селян, у складі яких переважали національно-свідомі сили, що були готові до рішучої боротьби за відновлення УНР;

– масова колективізація та депортації так званих «куркулів» на початку 1930-х років, що зумовило нову хвилю народного спротиву.

Таким чином, за логікою керівництва органів НКВС, на Поділлі було чимало потенційних противників радянської влади.

За цілком таємним оперативним наказом НКВС СРСР № 00447 від 30 липня 1937 р. у Вінницькій області планувалось репресувати всього 4 000 осіб, з них розстріляти – 1 000 осіб. Так звана «куркульська операція» розпочалася 5 серпня 1937 р. На основі історичних досліджень можна констатувати, що в період проведення масових репресивних операцій у 1937–1938 рр. УНКВС у Вінницькій області план по арештам перевиконали. Було репресовано близько 20 000 громадян, з яких розстріляли щонайменше 13 475 осіб [1, с. 69].

Масові поховання людей у Вінниці через страх залишили поза увагою мешканців аж до початку німецько-радянської війни, хоча вінничани були свідками створення з березня 1938 р. кількох «заборонених зон». Цю територію оточували парканом заввишки 3–4 метри, виставляючи довкола цілодобову охорону військ НКВС. Про те, що там відбувалося, ходили страшні чутки й здогадки. Місцевому населенню казали, що там проходять військові навчання [2, с. 21].

Під час стрімкого відступу Червоної армії на початку німецько-радянської війни у Вінниці, як і в багатьох інших містах України, органи НКВС терміново й масово страчували в'язнів у своїх тюрмах. Після захоплення Вінниці підрозділами вермахту місцеві жителі почали сходитися до в'язниці для упізнання загиблих репресованих. У цей час було зроблено декілька запитів до німецької окупаційної влади з проханням розслідувати інші поховання. Проте остання не мала бажання розшукувати могили і використовувати факти масових репресій для поширення антирадянських настроїв. Нацистська Німеччина розраховувала на швидку військову перемогу над СРСР і не вважала за потрібне вести інформаційну та ідеологічну війну проти радянської влади. Ситуація змінилася лише навесні 1943 р., відколи Німеччина почала зазнавати поразок на східному фронті. Тепер уже окупаційна влада спробувала використати цю трагедію, як і розкопки на місці розстрілу полонених поляків у Катині, для антирадянської пропаганди.

На прохання місцевої громади і з санкції німецької адміністрації 24 травня 1943 р. розпочалися розкопки масових могил групою українських експертів у складі якої були лікар, доцент С. Дорошенко, професор судової медицини Краснодарського університету І. Малінін; лікар О. Клунк; голова Вінницької міської управи, професор О. Савостьянов, редактор газети «Вінницькі вісті» А. Трембовецький, єпископ Євлогій, архієпископ Григорій, журналісти К. Сибірський і М. Мамонтов [3]. Всього було розкопано три ділянки: на території фруктового саду, на старому православному цвинтарі за 600 м від центру міста і на території парку культури та відпочинку ім. Горького. Комуністична влада з особливим цинізмом приховала свій злочин на території парку. Там на могилах влаштували танцювальний майданчик і кімнату сміху. На місці ще одного поховання спробували встановити гойдалку, але через просідання ґрунту цього зробити не вдалося.

15 червня 1943 р. було створено першу слідчу комісію переважно з німецьких патологоанатомів та медиків під керівництвом голови Німецького товариства судової медицини та криміналістики професора Ґерхарда Шрадера. В її

роботі також брали участь два вищезгаданих українських фахівці – доктор С. Дорошенко та професор І. Малінін. Ця комісія встановила та описала стан тіл та речові докази, знайдені в могилах.

Розслідування злочину у Вінниці провадила офіційна німецька слідча комісія на чолі з доктором Гаральдом Веннером. Ця комісія почала ще й кримінальне розслідування та провела допити свідків серед місцевого населення.

Важливу роль у висвітленні вінницького злочину відіграли представники іноземних держав, політичні й церковні діячі, медичні експерти, працівники іноземних медіа. Всього від 24 червня до 23 серпня 1943 р. місце злочину відвідали чотирнадцять комісій, з них шість – закордонних [3]. Висновки всіх комісій щодо медичних фактів, знаряддя та обставин страти були приблизно однаковими.

Очевидцям цих розкопок на все життя запам'яталось те неймовірно жакливе видовище. Із землі викопували гори перегнаних трупів, розкладали рядами на землі для можливої ідентифікації та проведення судово-медичної експертизи. «Розкрилася земля і показалося пекло!» – заголосила одна жінка, побачивши відкриті масові поховання [2, с. 25].

Останній свідок і учасник тих розкопок Л. М. Пугач з с. Яришівка Тиврівського району Вінницької області згадував: «Досі ті розкопки в очах. Стояла нестерпна спека. Аби хто знімав кіно – кращої картини пекла не вигадати» [4, с. 63].

Усього на трьох ділянках у м. Вінниці було розкопано 95 могил. За підрахунками німецької комісії ексгумовано 9432 тіла, за українськими підрахунками – 9439 [3].

Більшість тіл мали сліди вогнепальних пострілів, переважно в голову. Деякі тіла мали сліди кількох поранень: 6360 тіл мали по 2 вхідні отвори, 78 тіл – по 3 вхідні отвори, а 2 тіла – по 4. Як встановила експертиза, для розстрілів використовувались малокаліберні набої калібру 5,6×15,6 мм кильцевого запалення з свинцевими безоболонковими кулями. Внаслідок малої потужності набою такі боєприпаси не вбивали з першого пострілу. У 395 тіл причиною смерті встановлена черепно-мозкова травма, тобто живих людей добивали важкими предметами. Ймовірно, що деяких жертв ще живими закопували у могили. Комісія точно встановила факт поховання двох таких людей.

Експерти не дали точної відповіді, з якої зброї здійснювались постріли. Очевидно, вбивці використовували радянський навчально-тренувальний револьвер Нагана-Смирнського зразка 1926 р. калібру 5,6 мм, який використовувався для стрілецької підготовки особового складу РСЧА та НКВС. Ймовірною причиною такого вибору може бути бажання приховати сліди свого злочину, адже на гільзах не було жодних позначок, які дали б змогу визначити походження боєприпасів. Розстріли здійснювались, головним чином, у дворі УНКВС під гуркіт заведених двигунів автомобілів. Постріли з малокаліберної зброї в такому випадку були практично не чутними для сторонніх. Крім того, вказані малокаліберні набої були значно дешевшими від бойових.

У ході слідства було ідентифіковано 682 особи жертв (7,2% від загального числа). У книзі «Amtliches Material zum Massenmord von Winniza» (Офіційний матеріал про вінницьке масове вбивство), виданій у Берліні 1944 р., подано прізвища 679 осіб. Німці до списку ідентифікованих осіб не включили імен двох вінницьких лікарів-євреїв і одного українця, чиє прізвище просила не вказувати його дружина.

Впізнані жертви поділялись за такими ознаками:

а) національність: українці – 490; поляки – 28; невідома – 161 (до невідомих гітлерівська пропаганда могла зарахувати євреїв та росіян);

б) рід занять: колгоспники – 225; селяни – 54; робітники – 119; службовці – 92; інтелігенція – 183. Одяг нерозпізнаних жертв також був переважно селянським [3].

Щоб виявити й зрозуміти мотиви масових убивств, комісія вивчала звинувачення, висунуті під час арештів, та свідчення родичів закатованих. Абсолютна більшість жертв не вчиняла жодних кримінальних або політичних злочинів. Вони вважали себе цілком невинуватими, і для членів їхніх родин були незрозумілими мотиви позбавлення їх свободи, а пізніше – й життя. Пояснення, яке давалося під час арешту, зводилося до того, що вони були «ворогами народу».

У кількох випадках арешти ґрунтувались на явно випадкових повсякденних фактах. Жертви начебто були винуватими у хворобі коней, продажу на базарі неякісних продуктів або просто змінили місце роботи. У значній частині випадків навіть листування з родичами, що жили в Румунії, Польщі, Німеччині, Великобританії чи США, було достатньою причиною для арешту. Однак, частіше арешти здійснювались на підставі доносів, мотивами яких могли бути особиста неприязнь, погані стосунки, сварки, заздрість, бажання отримати певні матеріальні вигоди. Заарештовували також тих осіб, на яких вказували під тиском чи тортурами підслідні. Порівняно велика кількість священників та мирян постраждала також за свою віру. Таким чином, дії НКВС щодо українського населення слід розглядати як холоднокривне вбивство й тероризм, єдиною метою яких було довести населення до стану страху, щоб тримати його у покорі.

3 жовтня 1943 р. розкопки були припинені, хоча обстеження ділянки № 3, розташованої в парку ім. Горького не було завершено повністю. Тут розкопали лише 14 могил. На решту німці вже не мали часу – лінія фронту невпинно просувалась на Захід. Цілком ймовірно, що на території парку залишилися не виявлені інші поховання.

В період з 12 червня по 3 жовтня 1943 р. відбулося 19 громадських перепоховань жертв з панахидою за християнським звичаєм. Загалом було поховано 9439 осіб [3].

На кошти громади було встановлено обеліск із написом «Тут поховані жертви сталінізму». Коли до Вінниці повернулася радянська влада, напис на обеліску змінили: «Тут поховані жертви фашизму».

20 березня 1944 р. місто Вінниця було повністю звільнене від нацистів частинами та з'єднаннями 38-ї армії 1-го Українського фронту. Але комуністичний режим не забув про свідків викриття «Вінницької трагедії». 18 березня 1944 р. відділом ББ (боротьби з бандитизмом) УНКВС по Вінницькій області відкрито агентурну справу «Провокатори». Варто звернути увагу на дату відкриття справи: радянські війська встигли визволити лише лівобережну частину міста, яке розділяє ріка Південний Буг, а органи НКВС відразу почали свою «роботу». Одного з фігурантів цієї справи А.Г. Скрипку звинуватили у наклепі на радянську владу, організації розкопок жертв більшовицького терору 1937–1938 рр. [5, с. 179].

Радянські газети назвали ці розкопки «фашистською провокацією». Органи держбезпеки почали розшук осіб, які були учасниками цієї «провокації». Оскільки ініціатори розкопок, журналісти, представники органів самоврядування періоду окупації були вже недосяжні для органів НКВС, основна їхня увага зосередилася на родичах репресованих.

Вінницькі розкопки відвідували сотні людей. Серед них були особи, які упізнали своїх рідних або їх речі. Вони з приходом радянських військ були заарештовані, засуджені й отримали великі терміни ув'язнення. Так, у серпні 1944 р. був арештований вінницький поет, кореспондент газети «Вінницькі вісті» В.П. Тарноградський, який під враженням розкопок написав і опублікував у газеті вірш, за що й був звинувачений в антирадянській агітації.

Показовою стала доля свідка розкопок Ольги Сергіївни Білецької, що народилася в с. Бабчинці Ямпільського району Вінницької області. Її чоловік був заарештований, і його подальша доля була невідомою. 28 червня 1943 р.

вона дала такі свідчення німецькому урядовому слідчому: «Приблизно тиждень тому я довідалася, що у Вінниці знайдено трупи тих, хто, як і мій перший чоловік, був начебто висланий до Сибіру. Я припускала, що мого чоловіка могли тоді розстріляти, й тому приїхала сюди, щоб пошукати на місці. І справді, тоді я знайшла серед відкопаних речей овечий кожух, який можу розпізнати як власність мого чоловіка. Я точно впізнала його, бо він залатаний латкою з моєї власної телячої жакетки. ... Ми жили тоді у віддаленому хуторі Калинівка, і мій чоловік працював лісорубом, хоча й був священником. Його забрали в грудні 1937 р. ... У відповідь на моє запитання, за що його арештували, мені відповіли, що він був агітатором і ворогом народу. ... Разом з моєю і чоловіковою рідні було заарештовано приблизно в один час одинадцять осіб. Серед них було чотири священники» [3].

Переконавшись у смерті свого чоловіка, О. Білецька влаштувала публічні похорони, замовила панахиду у церкві і влаштувала поминальний обід. За такі дії О. Білецьку засудили згідно з Указом Президії Верховної Ради СРСР від 19 квітня 1943 р. до 20 років каторжних робіт. 28 вересня 1954 р. вирок перекваліфікували на ст. 54-10 ч. 2 КК УРСР із зниженням терміну покарання до 10 років. Повністю її було реабілітовано 20 січня 1992 р. [5, с. 197].

Також за звинуваченнями у антирадянській пропаганді були засуджені учасники розкопок Г. Удовиченко, А. Яворський, О. Колодченко, П. Островський. Така ж доля спіткала жінок, які відвідували місця розкопок та пізнали своїх чоловіків. Серед засуджених були А. О. Просоловська, З. І. Криловська, Т. Б. Вансепька, Е. К. Соломон, О. А. Нагул та інші. Свідків вінницьких розкопок органи держбезпеки розшукували впродовж кількох повоєнних років. 25 червня 1950 р. однією з останніх заарештували Галину Петрівну Грушковську, жительку с. Городниця Брацлавського району Вінницької області, яка на розкопках серед виставлених речей упізнала шапку свого батька П. С. Грушковського, репресованого у 1937 р. [5, с. 202].

Від періоду хрущовської «відлиги» прокуратура Вінницької області розпочала поступовий перегляд кримінальних справ проти самих репресованих осіб та їхніх родичів. Як було встановлено, «у 1937–1938 рр. у колишньому УНКВС по Вінницькій області допускалися порушення соціалістичної законності» [5, с. 203], тому деяких несправедливо засуджених було реабілітовано ще за радянських часів. Проте, багатьох засуджених жінок, що упізнали своїх родичів, було реабілітовано вже після проголошення незалежності України.

За іронією долі чи за логікою репресивної машини, співробітники органів НКВС, що раніше були вершителями людських дол, згодом самі опинилися за ґратами або під дулом пістолета. На Поділлі, наприклад, з 44 осіб, які працювали на керівних посадах в органах ДПУ-НКВС, 15 співробітників упродовж 1937–1940 рр. були репресовані із застосуванням вищої міри покарання [6, с. 217]. Зокрема, були репресовані й самі виконавці «великого терору» Г. Гришин, І. Корабльов, О. Запутряєв та інші.

Злочин на кшталт вінницького був не поодиноким на теренах як України, так усього СРСР. Особливістю «Вінницької трагедії» є документальне підтвердження її у всіх деталях. Тож могили у Вінниці являють собою постійне нагадування про невідоме число масових поховань.

Великий терор, поряд з іншими сталінськими соціальними експериментами, справив потужний негативний вплив на правосвідомість та правову поведінку радянських громадян. Важливою особливістю радянського політичного терору 1937–1938 рр. є його принципова непередбачуваність та ірраціональність. Цим комуністичний терор відрізняється від нацистського терору, з яким його часто порівнюють. Націонал-соціалістична ідеологія шукала

зовнішніх ворогів для консолідації німецької нації, комуністична ідеологія, що базувалась на теорії класової боротьби, навпаки, вишукувала своїх ворогів всередині суспільства. Лише невеликий відсоток заарештованих дійсно займалися якоюсь небажаною діяльністю. Всі інші жертви терору зазвичай були з числа звичайних законослухняних громадян. Оскільки слідство по сфабрикованим справам велося з активним застосуванням тортур, погрозами рідним, постійними нічними допитами, свою провину визнавали близько до 100% заарештованих. Іноді підслідний опинявся перед вибором між смертю або необхідністю дати свідчення проти іншої людини задля примарної можливості власного виживання. Добровільні доноси на інших з особистих чи корисливих мотивів – це вже питання громадянської відповідальності суспільства за масовий терор.

Проведення масових репресій було кричущим порушенням «сталінської» Конституції СРСР 1936 р. та Конституції УРСР 1937 р. Тривале застосування «права сили» замість «сили права» деформувало суспільну правосвідомість. В радянській історії немає досвіду та історичної пам'яті демократії – відповідно немає сприйняття захищеності особи законом. Існує лише досвід легалізованого беззаконня можновладців, направлено проти власного народу.

Наслідком періодичних «чисток», репресій стала своєрідна «селекція» радянського народу. Адже тоталітарний режим знищував найбільш працьовитих, чесних, порядних, активних та розумних людей. Результати такої «селекції», що тривала і в повоєнний період, проявляються навіть у пострадянському суспільстві. Культурно-історична пам'ять пострадянського суспільства зберігає ідею не життя, а саме виживання за будь-яких умов.

В Україні багаторічні дискусії з приводу політичних оцінок історичного минулого завершилися 9 квітня 2015 р., коли Верховна Рада України ухвалила чотири «декомунізаційних» закони: «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» № 314-VIII, «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років» № 315-VIII, «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» № 316-VIII та «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» № 317-VIII. Таким чином, злочини комуністичного тоталітарного режиму були засуджені на законодавчому рівні.

Українське суспільство вшановує пам'ять загиблих репресованих громадян. Так, згідно з Постановою Верховної Ради України № 1807-VIII від 22 грудня 2016 р. «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2017 році», 5 серпня 2017 р. в Україні відзначався День пам'яті: 80-ті роковини початку «Великого терору» [7].

У Вінниці на місцях поховань споруджено декілька пам'ятників жертвам тоталітарного режиму. Проводити ексгумацію решток у Центральному міському парку Вінниці, на думку відомого дослідника місць масових поховань, військового прокурора А. Амонса, зараз вже не має сенсу [8]. На думку багатьох краєзнавців, у південно-західній частині парку варто облаштувати «зону тиші» або фрагмент «парку історії».

Але в сучасній Російській Федерації принципово інші оцінки історичних подій. Й. Сталін характеризується як ефективний кризовий менеджер, що здійснив необхідні в умовах «ворожого оточення» індустріалізацію та колективізацію.

Крім того, в Росії відбувається «гладуризація» всього радянського, активно розвивається й підтримується ностальгія за радянським минулим. І не завжди об'єктом такої ностальгії є період хрущовської «відлиги» чи брежнєвської «стабільності». В суспільній свідомості поступово реабілітується стиль правління та особа Й. Сталіна, формується безумовно позитивне сприйняття атрибутів радянського часу. Це створює можливості для легітимації нової «сильної влади» та сприяє відродженню неосталінізму в Російській Федерації.

Висновки. Факт масових розстрілів радянських громадян у Вінниці, відомий в українській історії як «Вінницька трагедія» 1937–1938 рр., є беззаперечним злочином комуністичного тоталітарного режиму. Масові репресії справили значний негативний вплив на суспільну правосвідомість у радянський та пострадянський період. Історична оцінка політичних репресій періоду правління Й. Сталіна в сучасній Україні та Російській Федерації кардинально відрізняються. Ставлення українців до свого минуло є одним з аргументів, що спростовує російський наратив про «один народ».

Наразі тримає російсько-українська війна, однією з складових якої є війна інформаційна. Вона направлена на суспільну свідомість, історичну пам'ять народу, які також є об'єктами ворожої агресії. Військові заходи при цьому супроводжуються відповідними невійськовими – інформаційними, пропагандистськими, виховними. Агресор може окупувати чужу територію, оволодіти матеріальними ресурсами підкореного народу. Але доки світ історичних ідей народу залишатиметься сакраментальним, доти цей народ буде нездоланим. Інакше кажучи, не захоплення території, а успішне нав'язування власної картини світу, власної системи цінностей – ось де криється перемога у сучасних війнах [9, с. 102]. Тому й точиться така жорстока боротьба за українську історичну пам'ять і національну ідентичність, в якій ми не маємо права програти. Таким чином, і сьогодні є актуальним заклик очевидця «Вінницької трагедії» А. Драгана, що є назвою його книги: «Пам'ятаймо про Вінницю».

ЛІТЕРАТУРА

1. Подкур Р. «Великий терор» на Вінниччині (1937–1938 рр.): діяльність територіального апарату органів державної безпеки, стереотипи світогляду чекістів. *Матеріали міжнародної конференції «Злочини тоталітарних режимів в Україні: Науковий та освітній погляд» (21–22 листопада 2009 р., Вінниця)*. Київ: НІОД; Український центр вивчення історії Голокосту, 2012. 144 с.
2. Драган А. Пам'ятаймо про Вінницю. Вінниця: «Континент», 1992. 48 с.
3. Вінниця: злочин без кари: документи, свідчення / сост. Є. Сверстюк, О. Скоп. Київ: Воскресіння, 1994. 333 с. URL: <http://www.memorial.kiev.ua/genocyd-ukrajinciv/dokumentalni-svidchennja/173-vinnycja-zlochyny-bez-kary-chastyna-druga.html> (дата звернення: 25.11.2023).
4. Волошенко І. Останній свідок. *Чотири Вінницькі броди: хронікально-док. колаж* / упоряд.: М.Ф. Каменюк, В.С. Скрипник. Вінниця: Консоль, 2008. 255 с.
5. Гула С. Боротьба органів НКВС–НКДБ УРСР з антирадянськими елементами у Вінницькій області у 1944–1945 рр. *З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ*. 2018. № 1 (49). С. 149–208. URL: http://resource.history.org.ua/publ/za_2018_1_7 (дата звернення: 26.11.2023).
6. Гула С. Соціально-психологічний портрет співробітника радянських органів державної безпеки на Поділлі (1928–1938 рр.) *З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ*. 2018. № 2 (50). С. 188–222. URL: http://resource.history.org.ua/publ/za_2018_2_7 (дата звернення: 27.11.2023).
7. Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2017 році. Постанова Верховної Ради України № 1807-VIII від 22 грудня 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1807-19> (дата звернення: 24.11.2023).
8. Клішук Л. Чи варто шукати рештки жертв політичних репресій у вінницькому парку. *ВЛАСНО-info*. 2016. 25 вересня. URL: <http://vlasno.info/spetsproekti/1/istoriya/item/13873-chy-var-to-shukaty-reshtky-zhertv-politychnykh-represii-u-vinnyskomu-parku> (дата звернення: 28.11.2023).
9. Додонов Р.О. Російський погляд на концепцію гібридної війни. *Гібридна війна: in verbo et in praxi: монографія* / під заг. ред. проф. Р.О. Додонова. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. С. 94–133.